
Ustav kao kulturno postignuće. Häberleov nauk o ustavu kao znanosti kulture

ZVONKO POSAVEC*

Sažetak

Autor izvodi Häberleov nauk o ustavu kao znanosti kulture koje je suprotstavljeno formalizmu, decizionizmu, pozitivizmu i etatizmu. Ovo se učenje temelji na kontinuitetu i odnosu izgradnje kulture, prava i države. Naime, subjekti ustavotvorne vlasti su građani povezani kulturom koji odlučuju o objektivno danim sadržajima i postupcima. Učenje o ustavu kao znanosti kulture počiva na pretpostavci da su ozbiljni konflikti u otvorenim društvima zapadne Europe malo vjerojatni. Na ovaj način ono bitno odstupa od pozitivističkog nauka o državi koja se temelji na konfliktu interesa i mišljenja i jakoj regulativnoj ulozi države. Autor poriče Häberleovo zanemarivanje kriznog potencijala modernih društava i predlaže međusobno upotpunjivanje ovih dvaju suprotstavljenih učenja.

U nastavku teksta demonstrira Häberleov istraživački postupak koji sadržava analizu kulturnih konteksta i normativnih ustavnih rješenja. Primjena ovoga istraživačkog postupka ide od ustavnog prava Njemačke, Švicarske i Austrije, pa sve do usporedbi velikih i malih država, razvijenih i nerazvijenih zemalja. U određenju pojma kulture Häberle je prihvatio onaj Taylorov koji izjednačuje kulturu i civilizaciju tako da su sustavi kulture, s jedne strane, produkti djelovanja, a s druge, kondicionirajući elementi daljnjeg djelovanja. Kultura jedne zajednice, prema Häberleu, polazi od tradicionalnoga, inovativnog i pluralističkog aspekta koji su orijentacijske točke za nauk o ustavu kao znanosti o kulturi. Kad je u pitanju tradicija, kultura je posredovanje onog što je bilo. Inovativni se aspekt temelji na ideji da je kultura daljnji razvoj onoga što je bilo. Kako kultura nije jedinstvena, treba imati na umu i pluralistički aspekt. Otud građani u demokratskoj ustavnoj državi čine kulturno-antropološku premisu, a država predstavlja samo jedan aspekt ustrojene *res publicae*. Ustavna država danas prelazi okvire nacionalne države jer se razvija regionalna europska ustavna država te se pojavljuju prvi obrisi "svjetske zajednice ustavnih država".

Ključne riječi: kultura, nauk o ustavu kao znanosti kulture, ustav, ustavna država

* Zvonko Posavec, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Političke teorije i političke institucije.

Uvod

Häberleov znanstveni interes usmjeren je na *ideju ustava* i njegovu kulturnu uvjetovanost. Kulturni kontekst otvara, drži Häberle, sam ustav kao kulturno postignuće. Ovim stavom postavlja se novi način mišljenja i istraživanja ustava, naime istraživanje ustava u smislu njegova kulturno-znanstvenog podrijetla. Konrad Hesse misli da ovom tipu istraživanja ustava predstoji velika budućnost (Morlock, 2001.: 11). Što je novo u ovome metodičkom stavu?

Već je prije mnogo godina Ulrich Scheuner s velikom jasnoćom pokazao da je nje-mački nauk o državnom pravu razvijena na dogmatici 19. stoljeća (Scheuner, 1962.: 226). Monarhija je, naime, od 1848. odredila shvaćanje i život države u Njemačkoj. Od doba Gerbera i Labanda juristički je pozitivizam imao, doduše, prijedporan, ali odlučujući utjecaj na metodiku i tvorbu pojmova ustavne znanosti (Gerber, 1869.; Laband, 1876.: V-VII). Polaznu točku toga mišljenja predstavlja sistematska konstrukcija vrije-dećega prava kao osnove teorije ustava. Ovaj prividno objektivni pravac, prema Scheu-neru, potpuno gradi vlastiti pojmovni aparat na postojećemu ustavnom stanju, a time oblikuje određenu latentnu političku tendenciju. Slabljenje ove starije tendencije nije ni do danas potpuno uspjelo. Hesse drži da ovo vrijedi i za nauk o državnom pravu u raz-doblju kad je *Temeljni zakon* bio na snazi (Morlock, 2001.: 11). To znači da je način današnje praktične tematizacije konkretnih pitanja države i ustava u nauku o pravu kao i u ustavnim presudama ostalo pretežno zarobljeno ovom tradicijom. Mi utoliko živimo, misli Hesse, od misaonog dobra jednoga svijeta koji više nije naš. Duboke promjene, koje počinju s dvadesetim stoljećem, pokopale su mnoge predodžbe o državi i ustavu.

Danas stojimo pred novim izazovima, a na to upozoravaju sljedeće činjenice:

Prvo – zadaće današnje države, njezine forme djelovanja i njezine mogućnosti djelovanja promijenile su se iz temelja. Njezine zadaće, nasuprot modernim tendencijama umanjivanja njezine uloge (*Verschlanung*), nadaleko prelaze zadaće koje je imala u prošlosti. Njezina zadaća danas ne leži samo u tradicionalnom očuvanju poretka, nego u njegovom oblikovanju.

Drugo – današnju državu ne možemo više shvatiti kao posjednicu načelnoga sveobuhvatnog suvereniteta i sile ni prema unutra, a niti prema van. Dakle, unutarnji i vanjski suverenitet doživljava značajne promjene. S obzirom na njezinu uključenost u međunarodni sustav, ovisnost njezine privrede o svjetskoj privredi i njezinom razvitku, s obzirom na isprepletenost i međuovisnost suvremenih država, raste zbog poteškoća razdvajanja unutarnjeg i vanjskog suvereniteta.

Treće – proces europeizacije ima mnogo toga zajedničkoga s procesom internacionalizacije. Ipak, oni se razlikuju tako što europsko pravo ne pridolazi nacionalnom državnom pravu i na njega ne djeluje samo “izvana”. Europeizacija kvalitativno mijenja samu jezgru nacionalno-državnog poretka. Na osnovi neposrednog važenja i primjene europskoga primarnog i sekundarnoga prava, europsko pravo i pravo država članica EU-a postaje međusobno isprepletano i ovisno. Nacionalna prava postaju nezamjenjivim dijelom jedne veće cjeline. Time izmiče tlo introvertiranim nacionalno-državnim predodžbama o zatvorenim državama, njihovom pravu i moći što se potvrđuje stalnim napredovanjima europske integracije.

Häberleova polazna pozicija

Novo razmišljanje i promišljanje ustava, s obzirom na ove momente, već je započelo. Häberleov *nauk o ustavu kao znanost o kulturi* upravo je na ovom tragu i predstavlja principijelno novo i, prema mišljenjima mnogih teoretičara prava, upravo ono novo što otvara nove prostore razumijevanja ustava. Ustav je također shvaćen, premda ne i u prvom redu, i kao pojavna forma postojeće pravne kulture. On je s jedne strane njome oblikovan, ali s druge strane on oblikuje pravnu kulturu. U suglasnosti s općim strukturama kulture oblikuje se tip ustavne države, koji je centralna figura Häberleova učenja.

Prepirka s teoretičarima države pokazuje iz negativne perspektive pravu intenciju kulturno-znanstvenog načela autora. Häberle svojega protivnika jasno vidi u učenjima o državi u smislu općeg nauka o državi koja potamnjuju ili marginaliziraju partikularni razvitak i kulturno oblikovanje konkretne političke zajednice. On misli da promašuju svoj cilj: učenja o državi sa sociološkim uvodom, koja gledaju državu kao primarno sredstvo sile; decizionistička učenja o državi, koja tumače pravni akt kao odluku ni iz čega, a gdje su ipak i uvijek djelotvorna kulturna predrasudijevanja koja usmjeruju, posreduju i selekcioniraju pravna tumačenja; napokon učenja o državi koja građane kao državne podanike podvrgavaju poretku države, umjesto da naglašuju i traže posredovani karakter svih građana u životu države. Kontrapunkt nauku o ustavu kao znanosti kulture tvori formalizam, pozitivizam, decizionizam i etatizam.

Tako on u decizionizmu Carla Schmitta vidi jednu apstraktnu teoriju, koja ne vodi računa o kulturnim pretpostavkama ustava. U tom smislu Schmittov stav da je “ustavotvorna vlast uvijek u prirodnom stanju, ako ona nastupa u ovom neotuđivom svojstvu” (Schmitt, 1983.: 79), Häberle interpretira na sljedeći način: “nosilac” ustavotvorne vlasti nije “narod” u fiktivnom ili realnome prirodnom stanju, on, naime, nije neustrojen jer ne odlučuje “normativno”, ni iz čega, u smislu Schmittova sociološkog pozitivizma. Subjekti odlučivanja su kulturno međusobno povezani građani, odnosno zajednica građana. Građansko-pravni položaj građanstva gradi most prema principu demokracije i on nije prazno mjesto apstraktnoga odlučivanja. Stoga je položaj građana i njihovih prava odlučujući u demokratskoj konstituciji, jer “demokracija je samo organizacijska konzekvencija ljudskoga dostojanstva” (Häberle, 1989.: 86, 87, 623).

Narod kao nosilac ustavotvorne vlasti, ne donosi ustav iz “sebe” samoga, nego je uvijek upleten u posve određenu objektivno danu situaciju. Stoga formalno i izvanjski gledano, ustavotvorac odnosno (pluralni) narod obvezuje samoga “sebe”. U stvari, kulturno-povijesno gledano, on glasuje za sadržaje i postupke koji su objektivno dani i nisu zadani kao neki nepovijesni decizionizam (Häberle, 1989.: 293). U tom je smislu Häberleovo kulturno-znanstveno načelo radikalni otklon od pozitivizma, radikalni otklon od uskoga jurističkog pogleda na ustav (Häberle, 1989.: 589).

Tip ustavne države zadobiva “zadace države” iz povijesnih i aktualnih usporedbi ustava kao i njihovih mijena. Zadace države zapravo se moraju odmah izvoditi iz tipa ustavne države, dakle jedino iz ustava koji konstituira političku zajednicu. To konkretno znači “otklon” od svih vidova otvorenoga, ili prikriivenoga oslanjanja na državu iz “općeg učenja o državi”. Otklon ponajprije od pojma “urođene jezgre” države ili njezinih “primarnih zadaća”, kao i napuštanje države kao “regulativne instancije industrijske države” (Zippelius, 1980.: 1-80). Ako ove pojmove ne bismo otklonili od države, nestala

bi temeljna razlika između totalitarnog tipa države i ustavne države” (Häberle, 1989.: 832).

U formuliranju koncepcija zadaća države ustavna se država razlikuje od “apsolutne države” kao i od totalitarnih država. U koncepcijama ustavne države treba primarno izraditi “vidik ustava, a ne države” (Stern, 1984.: 667). Čak se i klasične zadaće države danas legitimiraju “ustavno državno, a ne državno” (Häberle, 1989.: 832).

Za normativnu spoznaju promjene ustava, “samo znanstveno-pravno je preusko”, misli Häberle jer ono može početi samo s gotovim i zgusnutim tekstom. “Jednom kulturno-znanstvenom nauku o ustavu svojstvena je veća moć objašnjenja” (Häberle, 1989.: 1061).

Häberleovu polaznu poziciju mogli bismo formulirati na sljedeći način:

Na svim se razinama neće spoznati realni odnosi pravne situacije, ako se pogled usmjeri ponajprije na zatvoreno pravno stanje državnih organa. Otvoreno društvo interpretira ustava, u krajnjoj liniji, proizvodi pravo.

Ustav kao znanost kulture

Häberleov nauk o ustavu kao znanosti kulture naglašuje kontinuitet i odnose izgradnje *kulture, prava i države*. On misli da je ovaj slijed veza iznimno pogodan jer omogućuje mirno i produktivno međusobno obogaćivanje i prelaženje iz jednoga područja u drugo. Pri tomu država kao aparat prisile gubi na značenju. U cjelokupnom su Häberleovom djelu pojmovi anarhije, rata, izvanrednog stanja, stanja nužde gotovo nepoznati. Istina je da on spominje konflikte na Balkanu, izazove fundamentalizma i migracije samo kao nešto iznimno što ne može pokolebati niti promijeniti glavnu struju postupnog napredovanja ustavne države. Čini se da on zaboravlja gorko iskustvo nesnošljivosti, straha i terora koje traži snažnu državu. Interesantno je da Martin Kriele u svom iznimno poznatom djelu *Uvod u nauku o državi* (1975.) upravo vodi računa o činjenici da moderna država nastaje upravo na imperativu prevladavanja konfesionalnih ratova i potrebe osiguranja mira. Otud Kriele svoje djelo počinje s *mirom* kao prvim zadatkom države. Uspostavljanje mira je prvorazredna i glavna zadaća države: ako ona to ne uspije, građani joj nisu dužni iskazivati poslušnost. Drugi se dio odnosi na *slobodu*, tj. *ustavnu državu*. Naime, težište interesa građana premješta se s *mira* na *slobodu*. *Demokratska ustavna država* kao treći dio govori o posljednjoj fazi razvitka države koja nastaje nakon velikih građanskih revolucija. Za Krielea je bazični element upravo osiguranje mira, nečeg što država nikada ne smije izgubiti iz vida, osobito u kriznom razdoblju kad joj je to osnovna zadaća. Veliki teoretičari moderne Jean Bodin i Thomas Hobbes upravo su iz kriznog razdoblja razvili elemente novovjekovne države, koja je upravo jamac i mjesto svakoga daljnjeg razvitka. U ovakvim koncepcijama polazi se od države, prava, ustava, a kultura je omogućena tek tim osnovnim strukturama. Kao teoretičar otvorenoga društva interpretatora ustava Häberle misli da su konflikti u ovom društvu mogući, ali ne drži vjerojatnim njihovo jačanje u zapadno-europskom krugu. Pozitivistički nauk o državi, naprotiv, naglašuje razliku između ustava kulture i ustava države te ocjenjuje da su konflikti između interesa i mišljenja u društvu ne samo vjerojatni, nego da su neizbježni bez strogoga nadzora države. Opći nauci o državi koji su inspiri-

rani ovom logikom slijede stoga crtu razvitka koja ide od *države, prava, ustava do kulture*. Oni, također, drže da se u slučaju nužde mora primijeniti sila, ako konflikte nije moguće riješiti pravnim sredstvima. U tom smislu pojam *iznimne situacije* omogućuje primjenu državne sile koja nastoji osigurati pravno stanje. Häberle drži da se “jednom dosegnuta razina ustavne države ne može više osporavati, nego samo čuvati, i u svakom slučaju poboljšati” (Häberle, 1989.: 29). Kako da se država ponaša kad su ugroženi vitalni interesi njezinog naroda barbarskim aktima trećih? Je li tada državi dopušteno da ide “ispod” svojih uobičajenih civilizacijskih mjera i da silom zaštiti žrtvu od počinitelja? Čini mi se, govoreći općenito, da je krizni potencijal modernih društava u Häberleovoj koncepciji došao premalo do izražaja. Naime, mnoge sadašnje situacije ne možemo riješiti formulom “besprisilne prisile boljega argumenta” (J. Habermas). Oba suprostavljena terorijska načela – *kultura, ustav, pravo, država* i *država, pravo, ustav, kultura* – ne bi trebalo promatrati antagonistički, nego smisleno međusobno upotpunjivati s obzirom na uvijek različitu situaciju.

Struktura kulturno-znanstvenog nauka o ustavu

Häberle se pretežno koncentrira na *ustavne tekstove* i analizira njihove povijesno-razvojne stupnjeve. Znanost o ustavnim tekstovima za njega je potencijalna znanost o zbiljnosti. Nepobitna je činjenica da ustavni tekstovi utječu na držanje i ponašanje građana kao i na organe vlasti. Tendencija ustava ide u smjeru “više zbiljnosti” što znači da se inzistira na analizi normativnih i izvannormativnih veza (Häberle, 1989.: 408). Sveobuhvatni pokret konstitucionalizacije koji u zapadno-europskim predodžbama potpuno određuje prostor političkog djelovanja pojačao se pogotovo nakon “svjetskog sata ustavne države” 1989. godine. Upravo zato Häberle svoje istraživanje počinje uspoređivanjem ustava s poviješću ustava, te zatim kreće prema tekstu i kontekstu ustava. S jedne strane analizira način razvitka ustava i njegovu dogmatiku, a s druge dijelove ustava povezane s kulturom i prirodom kao cjelokupnim područjem ustava države. Težište istraživanja leži na ustavnom pravu Njemačke, Švicarske i Austrije, ali se, također, njegov interes širi preko europskih država prema europsko-transatlanskom razumijevanju ustava, pa ide do usporedbe velikih i malih država, industrijski razvijenih i nerazvijenih zemalja. Usporedba se usmjeruje prema klasičnim ustavnim državama i njihovom utjecaju na nove konstitucije, prema centralnim i federalnim državama, regionima i kantonima. Postoji iznimno veliko bogatstvo navedenih ustavnih tekstova koji nas zasipaju pojedinostima kojima se mogu opravdati različite linije razvitka. Häberle ovim prebogatim materijalom nastoji potkrijepiti svoje osnovne teze, među kojima dominira teza o ustavu kao kulturi. Prije analize pojedinačnih rješenja tematizirat ću upravo njegov ključni pojam kulture.

Pojam kulture

Na izričito pitanje, kako razumije kulturu, Häberle odgovara: “Ovdje ostajem optimist, kao i inače u nauku o državnom pravu. *Uspravni hod* u smislu E. Blocha *duguje mo kulturi*. U ostalom pomaže razlikovanje prema “prirodi” ... često su me pitali o stvarima kulture, o pojmu koji dugujemo Ciceronu. Pokušavam izvući određene spoznaje iz

razmišljanja, *kultura* – u suprotnosti prema prirodi – jest ono što je *stvoreno od čovjeka*. Kultura je “druga tvorevina”! Naravno, postoje i mostovi u liku prirodne cjeline koji su zaštićeni kao “kulturni spomenik”. U lječilištu Baden-Baden zajedništvo prirode i ljudskoga djela doživljavamo kao “kultiviranu” prirodu. Uostalom, pomaže nam uži i širi pojam kulture kao što su ga 1984. izradili D. Grimm i U. Steiner (Häberle, 1989.: 80). Ne treba zaboraviti da kultura može imati i negativno značenje jer se jednom kulturom može isključiti druga. Stoga se moramo založiti, misli Häberle, za kulturu multikulturalnosti. U slučaju Balkana nedostajao je poredak koji bi dostatno štitio manjine, ali možda bi i regionalizam mogao biti uspješan okvir zaštite različitosti i njihovog interesa. Svaka zemlja u okviru EU-a mora imati pravo na zaštitu svojega specifičnog identiteta. Aktualan je i problem odnosa tržišta i kulture, te se ne može poreći utjecaj dirigiranog tržišta na proizvode lijepe umjetnosti. U svakom slučaju, ne bi se smjelo dopustiti redukciju republike na tržište, kao što je to nedavno tvrdio jedan Fiatov menadžer (Häberle, 1989.: 80).

Häberle, dakle, kulturu određuje u suprotnosti prema prirodi, ona je nešto što su stvorili ljudi. On oštro polemizira sa “znanošću javnoga prava” koja polazi od jednoga pojma kulture tijesno povezanog s državom: kako je to izgledalo u području obrazovanja, znanosti i umjetnost, moglo se najbolje vidjeti u tzv. socijalističkim zemljama. Häberle se zalaže za širi pojam kulture kojeg je preuzeo od E. B. Taylora. Taylor ne pravi razlike između kulture i civilizacije, stoga je za njega kultura ili civilizacija “onaj kompleks cjeline, spoznaje, vjerovanja, umijeća, morala, ćudoređa i drugih sposobnosti i navika, koje čovjek stječe kao član društva” (Taylor, 1972.: 51). U tom se smislu sastoji “bitna jezgra od tradicionalnih (historijski izvedenih i izabranih) ideja i posebno njima podređenim vrijednostima: sustavi kulture mogu se s jedne strane shvatiti kao produkti djelovanja, a s druge strane kao kondicionirajući elementi daljnjih djelovanja” (Häberle, 1989.: 2-3).

Kulturu moramo razmatrati, misli Häberle, s tri aspekta:

- kao socijalnu baštinu ili tradiciju, dakle *historijski*,
- kao način života i pravila – u smjeru prema idealima ili vrijednostima, dakle *normativno*, i
- u smislu problemskog prilagođivanja ili procesa učenja, dakle *psihologijski*.

Njegova poznata formula glasi: “Kultura je posredovanje onoga što je bilo – to je *tradicionalni* aspekt. Kultura je daljnji razvitak onoga što je bilo – to je *inovativni* aspekt, također usmjeren na socijalne promjene. Kultura nije uvijek identična s kulturom; tj. jedna politička zajednica može posjedovati različite kulture – to je *pluralistički* aspekt. Na ovom sustavu triju točaka orijentacije – tradiciji, promjeni, i pluralizmu, odnosno otvorenosti, mora se orijentirati dogmatika kultura ustavnog prava (Kulturverfassungsrecht) kao i nauk o ustavu kao znanost o kulturi” (Häberle, 1989.: 5). Kultura jedne zajednice gotovo uvijek upozorava na ova tri aspekta. Njegovo je duboko uvjerenje da samo s tako discipliniranim pojmom kulture, koji uzima u obzir različite aspekte i kontekste prava, može biti ispunjena zadaća jurista i njegove znanosti.

Ovako širokom pojmu kulture ipak prijete opasnost da degenerira u sveopći princip objašnjenja kojim se sve i ništa ne može shvatiti. Häberle, dakako, ne misli da bi to moglo biti tako.

Raščlamba nauka o ustavu kao kulturne znanosti

Preambule pokazuju posebnu vezu s kulturnim kontekstom. One su najčešće formulirane s velikim patosom, pozivaju se na tradiciju iz koje stvara ustavotvorac, a također tematiziraju budućnost prema kojoj on teži. Ovaj se metodički pristup oštro razlikuje od pozitivističkog načina postupanja i to se posebno jasno vidi na primjeru preambule. Za pozitiviste je preambula samo politička programatika, *soft law*, koja se tek uspostavlja i osigurava u *hard lawu* vrijedećega ustavnog prava. Iz kulturno-znanstvenoga aspekta preambula je već doista pravo živoga ustava određenoga naroda, koje ustav države samo pojačava i razjašnjuje. U tom smislu postoje velike razlike “između pojedinih naroda, u ovisnosti prema njihovoj nacionalnoj ustavnoj kulturi” (Häberle, 1989.: 388). U nekim novijim ustavima ideja temeljnih prava premještena je u samu jezgru ustava, u samu preambulu, a time odmah i prevrednovana (Häberle, 1989.: 388). Najbolji primjer za to je francuski ustav od 1958. u kojem francuski narod, u preambuli, “svečano obznanjuje svoju privrženost ljudskim pravima ... kao što su ona bila formulirana u Deklaraciji od 1789.” Daljnje primjere možemo naći u formulaciji zadaća i ciljeva koji su u preambulama postavljeni uvijek u tijesnoj povezanosti s kulturom naroda. U Ustavu Hrvatske u *Izvorištima* jasno je došla do izražaja težnja hrvatskoga naroda prema vlastitoj državi koja je u kulturnom kontekstu živjela stoljećima.

Tri klasična *elementa države* – narod, područje i sila – oblikovani su određenom kulturom. Konzekventno svojoj osnovnoj tezi, Häberle misli da je kultura nezaobilazna priroda čovjeka i njegove zajednice. Od prirode ne postoji ni narod, ni područje, a niti državna sila; svi su ovi pojmovi odavno kulturno oblikovani i permanentno su u formiranju. “Država nije ... primarno (prirodna) danost na koju se oblikujući, manje ili više, odnosi ustav. U demokratskoj ustavnoj državi su građani i ljudi, njihovo je ljudsko dostojanstvo njezina kulturno antropološka premisa” (Häberle, 1989.: 620). Kultura je državni element i država tvori samo jedan aspekt ustrojene *res publicae*. Häberleova prosudba njemačkog nauka o državi slijedi uobičajenu shemu. On je prema njegovom mišljenju “previše monarhijski... a u Ujedinjenoj Europi nema više nikakvoga mjesta za takvo nacionalno kašnjenje” (Häberle, 1989.: 620-621). Häberle vrši reviziju državnih elemenata i kultura je četvrti državni element.

Znanost o transformaciji. Nakon sloma marksizma-lenjinizma mnoge su države Istočne Europe i Azije pošle putem reformiranja. One su preuzele mnoge elemente ustavne države koja je postupno izrasla u Zapadnoj Europi i to će ostvariti u relativno kratkom vremenu. U tom smislu etablirala se specifična znanost nazvana znanošću o transformaciji. U ovoj je novoj znanosti očito na djelu kulturni aspekt. Zapadnoeuropsko-američki model je u napredovanju i dobio je nepobitni primat u ustavnim težnjama novooslobođenih zemalja. Ovaj model neprijeporni je uzor mnogim zemljama koje formiraju svoje ustavne poretke i koje su tako dugo opstojale izvan kruga etabliranih pravnih država. Na temelju prevlasti zapadnog razumijevanja ustava svi autoritarni i totalitarni pravci moraju mijenjati smjer djelovanja svoje politike. Svi nekadašnji totalitarni susta-

vi moraju više respektirati ljudsko dostojanstvo, slobodu, jednakost, demokraciju i stvarati uvjete socijalne države. Živimo u fazi transformacije autoritarnih država, ali i u fazi njihovih prihvaćanja u europske pravne države. Häberle govori o svjetskom trenutku ustavne države i nauk o ustavu ovaj trenutak mora pravno osmisliti.

Opća teorija države snažno se formirala kao *teritorijalna i nacionalna država*. Häberle drži da teritorijalna država, kako se formirala na početku novoga vijeka, ne zadovoljava spektar moderne državnosti. Ona je u prvom redu političko-kulturna tvorevina u najširem smislu te riječi. Istraživanja malih i velikih država pokazuju odlučan utjecaj kulture na njezin ustroj.

Federalizam i regionalizam oblici su otvaranja nacionalne države, kako prema van, tako i prema unutra. Danas se govori o *kooperativnoj ustavnoj državi* koja otvara mogućnost daljnjoj izgradnji *Europske unije* i *međunarodnog prava* kao prava čovječanstva kao takvog. Ustav pluralističkog društva posebno se transformira u trima područjima: “u području *Nacionalnoga*, u daljnjim zahtjevima za *federalizacijom ili regionalizacijom* i u otvaranju svih ustavnih država prema zajednici naroda (Häberle, 1989.: 624). Što se tiče nacionalne države, ona više ne predstavlja uzornu vodeću sliku za ustavnu državu naroda (Häberle, 1989.: 625).

Zaštita manjine u određenom je stupnju u Europi već postignuta. U svakom slučaju, ona je ključni strukturalni element državne ustavnosti koji se ponajprije ostvaruje u Europi. Nauk o ustavu na današnjem stupnju razvitka mora zahtijevati njihovu formulaciju i ozbiljenje. Postoji niz sjajnih ustavnih formulacija zaštite manjina. Tako mađarski ustav govori o manjinama kao stabilizirajućem faktoru ustavne države. Dakle, doba “unitarističkih država” je prošlo i one više ne predstavljaju ideal za tip ustavne države današnjice (Häberle, 1989.: 626).

Danas moramo stajati uz “otvorenu državnost kooperativne ustavne države” koja, prema Häberleovu mišljenju, jedino pruža perspektivu daljnje kooperacije među državama (Häberle, 1989.: 627). On drži da se danas pojavljuju naznake “svjetske zajednice ustavnih država” s aspekta svjetskoga građanstva. Prema tome, perspektiva ide od nacionalnih država prema Europi, od jednoga kulturnoga kruga prema drugome ili od jednoga kontinenta prema cijelom svijetu. Ustavna se država može shvatiti kao proces koji apsorbira sve kulture i vodi prema svjetskoj kooperaciji ustava. Ustavna država proširuje se danas od nacionalne ustavne države prema regionalnoj europskoj ustavnoj državi i dalje prema univerzalnome razvitku ustavnosti. Ustavna je država na putu da sa svojim bitnim elementima posvuda bude prihvaćena. To ni u kojem slučaju ne znači da bi posebna oblikovanja države trebala završiti u općoj uniformnosti. Ustavna je država kao tip države rezultat jedne posebne kulture, ali ona ujedno omogućuje kooperaciju svih kultura.

Literatura

- Morlok, Martin (ur.), 2001.: *Die Welt des Verfassungsstaates*, Nomos, Baden-Baden
- Scheuner, Ulrich, 1962.: Das Wesen des Staates und der Begriff des Politischen, u: *Staatsverfassung und Kirchenordnung*, Festgabe R. Smend, Tübingen
- Gerber, Carl Friedrich, 1869.: *Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts*, Leipzig
- Laband, Paul, 1876.: *Das Staatsrecht des deutschen Reiches*, 4 Bd., Tübingen
- Schmitt, Carl, 1983.: *Verfassungslehre*, Duncker-Humblot, Berlin
- Häberle, Peter, 1989.: *Verfassungslehre als Kulturwissenschaft*, Duncker-Humblot, Berlin
- Zippelius, Reinhold, 1980.: *Allgemeine Staatslehre*, C.H. Beck, München
- Stern, Klaus, 1984.: *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*, Bd. I, Duncker-Humblot, Berlin
- Taylor, E. B., 1972.: Die Kulturwissenschaft, u: König, R./ Schmalfuß, A. (ur.), *Kulturanthropologie*, Beck Verlag, München

Zvonko Posavec

*CONSTITUTION AS A CULTURAL ACHIEVEMENT: HÄBERLE'S
THEORY OF THE CONSTITUTION AS A SCIENCE OF CULTURE*

Summary

The author claims that Häberle's theory of the constitution is a science of culture, opposed to formalism, decessionism, positivism and statism. It is based on the continuity and the relationship among culture-building, law and state. Namely, the subjects of the constitution-formative authority are mutually culturally linked citizens who decide on the objectively given subject-matter and procedures. The theory of the constitution as a science of culture is based on the assumption that serious conflicts among the open societies of Western Europe are highly unlikely. This represents a significant departure from the positivist theory of the state grounded in the conflict of interests and opinions as well as the strong regulatory role of the state. The author challenges Häberle's disregard for the crisis potential of modern societies and proposes that these two opposed theories should complement each other.

The author goes on to describe Häberle's research method which includes an analysis of both the cultural context and the normative/constitutional solutions. He applies this research method to the constitutional laws of Germany, Switzerland, and Austria, and also when comparing large and small states, or developed and underdeveloped ones. Häberle espoused Tylor's definition of culture: culture and civilization are equated so that the systems of culture are on the one hand products of activity, and on the other the conditioning element of future activity. According to Häberle, the culture of a community starts from the traditional, innovative and pluralist aspects that are the orientation points for constitutional science as a science of culture. Regarding tradition, culture is mediation of things past. The innovative aspect is based on the idea that culture is a further development of things past. Since culture is not uniform, its pluralist aspect should not be forgotten. Thus the citizens of a democratic constitutional state make up the cultural/anthropological premise, while the state is only one aspect of the constituted *res publica*. The constitutional state today goes beyond the scope of the national state since the regional European constitutional state has been evolving together with the outlines of "the world community of constitutional states".

Key words: culture, science of the constitution as a science of culture, constitution, constitutional state

Mailing address: Faculty of Political Science, Lepušićeva 6, HR 10000 Zagreb. E-mail: zvonko.posavec@zg.tel.hr